

Biti spider je fer – pajčevine kreativne svobode v dobi izginjanja javnega prostora

O čem govorimo?

Ta prispevek se ukvarja s fragmentom urbane, ulične kulture. S pajčevino, ki jo vidujemo, se zavedamo vanjo, a je pogosto ne opazimo. Občasno pa nas preseneti s svojo barvitostjo, igrivostjo, duhovitostjo. Na tem mestu ne bom šel v drobnjakarske delitve na grafite, šablone, tage, murale, nalepke ... To tudi ni namen mojega prispevka in osebno se mi zdi ta delitev nepotrebna oziroma za našo debato celo škodljiva. Čemu bi akademizirali in popredalčkali to brbotanje kreativnosti?

Za razumevanje je dovolj, da vemo, da govorim o pestrosti oblik ulične umetnosti, ki zajema kreativno kombinacijo izkoriščanja znakovnih in drugih likovnih elementov. Da gre za kreacije, ki jih ponavadi zasledimo na zidovih in ulični, urbani opremi, kot so svetilke, klopi, koši za smeti, postajališča ... Prej v stranskih uličicah in prehodih kot pa na glavnih ulicah.

Prav tako ne bo govora o zgodovini in odgovora na vprašanje, kako daleč lahko gremo? Do ruševin Pompejev? Dlje? Jamskih slikarjev? Je poslušalec piščalkarja iz Potočne zijalke ob milozvočju vzel oglje in risal s praznim želodcem svoje lovske sanje?...

Kako govorimo?

Ko razmišljam o pomenu in mestu teh podob, razmišljam o fragmentih urbanega. O drobcih ulice, ki jo, ob drugih drobcih iz bolj ali manj posrečene arhitektonsko-urbanistične materializacije delajo živo. Drobci, ki iz prostora delajo prizorišče (bi rekel kolega Hočevar (2000)). Ta prehod iz *space* v *place*, ki ga nekako ne znamo ustrezno prevesti v slovenščino. O drobcih razmišljati drugače kot fragmentarno, bi bila žalitev za drobce in ulice,

zato ta razmislak vijuga kot ulica, zavija, se izgublja, kakšna bajta se podre, kakšen tujek – sicer z najboljšimi nameni – uniči naš make-up. Bralec, odloči se, greš na ulico ali preskočiš te drobce in kamenčke.

(V salonarjih ne prideš daleč.)

Javni prostori

V trenutku, ko so se naši predniki naveličali lovsko-pohodniško-nabiralniške kulture bivanja in so se obdali s plotovi in domačimi živalmi ter postali

stalno naseljeni kmetovalci, je nastala potreba po stalno grajenem javnem prostoru srečevanja, argumentiranja, prepiranja in zelo pomembne, če že ne najpomembnejše dejavnosti, obreko-vanja. Kolobarjenje čenč je gotovo ne le eden ključnih mehanizmov pletenja societalnih omrežij, kot temu danes učeno rečemo, ampak gotovo tudi eden ključnih razlogov za razvoj jezika.

(Na tem mestu seveda ne morem nadaljevati razprave o moji tezi o ključnem pomenu čenč pri razvoju jezika.)

Seveda so tovrstni prostori javnosti obstajali že prej. Spomnim se kolega Isajeva, ki nam je govoril o večtisočletni tradiciji nomadske demokracije v Kirgiziji. Ko je prišlo do kakega spora, so plemenski vodje prihajali do točke srečanja v stepi, ki jo je ponavadi zaznamovalo drevo ali kamen. Na tem javnem prostoru so se po verjetno dolgi, argumentirani debati odločili, kako in kaj. Vaši mladeniči so ugrabili našo lepotico, čemu bi tekla kri, to je toliko in toliko konj ...

(Ne gre mi iz spomina pogled kolega Isajeva in šegave topline njegovih mongolskih oči, ko nam je govoril o tem in si, o tem sem prepričan, mislil, vi, Kekci evropski, boste meni o demokraciji.)

Ko rečem vas, trg, mesto, vidim najprej te prostore javnosti. Prostore, kjer se družbeno življenje oplaja in vedno znova rojeva. To je lahko vaški vodnjak, drevo, pod katerim sedijo očaki, grška kafeneia, mestu loggia, suk, obrežje reke, prostor pred vaškimi pekarnami v panonskih vaseh z več tisoč prebivalci, kjer pečejo hlebce kruha, velike kot polna luna, na Drini ćuprija, mandrač in ribiške zgodbe ... ali pa navsezadnje tista znana »dobimo se na Prešercu«. Javni prostori v mestu se od vaških razlikujejo predvsem glede »norcev«. Tantadruji na vasi in po malem mi vsi v mestu. Ti javni prostori, svojevrstni mali babiloni zmešnjav, so srce in aorte tako življenja lokalne skupnosti kot tudi mest.

Znucano/Ofucano

Njihova podba je vedno vsaj rahlo ofucana. Znucanosti, ki dajejo patino. Znucanost, ki govori o številnih malih bitkah, če že ne o vojnah. Verjetno ni naključje, da na Dunaju, kljub vsemu žolto-črnem hohštaplerraju, ohranjajo pajzlje, ki bi jih v naši bogaboječi slovenski obsedenosti z EU sanitarnimi predpisi mi že zdavnaj zaprli. Da o pravih pubih, kjer je ideja dajmo premalat bogoskrunska misel, ne izgubljam besed.

Patina pripoveduje zgodbo in zato je novi Stari most v Mostarju tako zelo žalosten. Posiljen v norem urbicidu je ostal brez kranclja svoje patine. Pri nas to patino izganjamo, včasih na

račun všečnega šajna t.i. postmoderne arhitekture, pogosto pa s slabimi nadomestki, ki naj bi »avtentično nadomeščali orginalne«. V mestu še toliko rajši kot na vasi. Se pa še najdejo tudi pri nas oaze patine. Recimo vaška oštarija na Otlici, kjer so še nedolgo tega ob starem šanku kraljevali nonoti, trešet, bevanda in nagačene lisičke.

(Kako je zdaj s tem tam gori? Ne vem. Upam le, da se ni zamenjal lastnik, ki bi ruknil kakšen nobel inox šank in 2–3 hladilne omare.)

Brezglobinskost postmodernega mesta

V žal že dokaj znucanem esejju *Kulturna logika poznega kapitalizma* Frederic Jameson priznava, da je do svojih spoznanj prišel v veliki meri ravno skozi analizo sprememb v arhitekturi, saj so tam »spremembe v estetski produkciji ... najbolj dramatično vidne«.

Multinacionalni kapitalizem korporacijske logike proizvaja svoje brezglobinske arhitekturne monolite. WTC, kumarice v Londonu in Barceloni, tekme med Moskvo, Malezijo in Singapurjem, kdo bo imel najvišjo stolpnico ... V šajnu svojih fasad skrivajo samozadostno kokonizacijo, zabubljenje stricev Skopušnikov.

In glej ga zlomka, o čem se na veliko piše in kaj bomo gradili v prestolnici? Poslovni stolpnici dvojčka na Bavarcu, podobna zgodba v PCL in zakaj bi bil BTC zadaj, ki tudi snuje svoji stolpnici. Falusi samozadostnosti, falusi uspešnosti se bodo zrcalili drug v drugem. Tudi prav, porečemo. Veliki otroci, drage igrače pač. Vendar, kje je haketje?

(Tako imenovana »stroka« bi seveda na tem mestu pripomnila, da naši prestolnici primanjkuje poslovnih prostorov višje ravni. Lahko se celo strinjamo s tem, a ti prostori se dajo načrtovati in oblikovati tudi na manj monolitno-falusne načine. Vprašanje, ali sploh potrebujemo tovrstne prostore oziroma čemu bi neke korporacije globalnega kapitala locirale karkoli v Ljubljano, je seveda predmet za neko drugo razpravo.)

Smooth flow & CCTV

Tovrstna sijoča postmoderna arhitekturna presežnost je v svoji notranji »kulturni logiki« antipod javnega prostora, kot ga poznamo iz zgodovine civilizacije. Ta šajn in blišč ne dovoljujeta nas, čudakov. Brezdomci in prosjačenje nezaželeno in prepovedano! Takisto roljanje in druge oblike urbano-adrenalinskih premikanj, ki ne ogrožajo, ampak dodajajo kvaliteto prostoru. Tako kot tečejo Skopušnikovim monetarnim virtualnim tokovi, tako naj teče tudi mesto, to je logika tovrstne arhitekture in urbanizma. Smoothly baby v privatiziranih nekdanjih prostorih javnosti!

(Na tem mestu je nujna pripomba, da je mogoče pojasniti notranjo logiko izganjanja kadilcev kot tistega velikega zla ne na podlagi zdravstvenih razlogov. Kakšno zdravje neki! Dim, vonj in mirujoči v debato ali svoje misli poglobljeni posameznik in skupine so preprosto preveč moteči za to postmoderno bleščečo se pokrajino tokov. (Šibaj, miško! Zatvorenih očiju!)

Perverzija gre celo globlje. Čemu bi se drenjali v Benetkah, šli v »nevarne« muslimanske države, čakali v vrsti za vzpon z dvigalom na stari kup železa v Parizu ... vse to dobite pri nas ... boljše od originala in tekoče delujoče. Tako na primer Ritzer (1993) na nekem mestu v članku o macdonaldizaciji postmodernih družb omenja, da sistem za praznjenje košev v Disneylandu v Orlandu deluje 60 milj na uro, ker seveda smeti ne spadajo v ta landscape (to kulturno krajino).

Ker pa še nismo resocializirani, so tukaj videonadzor in službe, ki skrbijo za nas. V primeru neujemanja s pokrajino blišča smo hitro opaženi, zaradi CCTV videonadzornih sistemov, ter nemudoma na »prijateljski« način odstranjeni. Da pa bi na pročelja teh monolitov kaj čečkali, kakšna predrznost!

(Seveda, so izjeme, če recimo kakšna arhitekturna zvezda hoče narediti stavbo preprosto mal' street-look-a-like in povabi kakega kanoniziranega ex-uličnega umetnika, da poživi fasade.)

Zgodovinske orginale grajene dediščine pa dajmo zaščititi in jih prav tako premazati z anti-grafitnimi barvami ter jih muzealizirajmo in folklorizirajmo. Potem pa se čudimo, da zadeva ne deluje, da se mestna in vaška jedra praznijo. Sic! Ko pa si bomo zahoteli »nevarne« avtentične izkušnje, bomo šli namakat ritko v Tunis in na dveurni ogled suka/bazarja ali pa se bomo peljali z avtobusom na ogled »nevarnih« predelov v ameriških mestih.

Predelov, ki so pogosto res lahko nevarni, a je ta nevarnost vsebovana v sami logiki brezglobinskega šajna. Povedano drugače. Samozadostni v steklene faluse zaprti korporacijski kapital potrebuje ta polja sivih, ponavadi etnično-manjšinsko obarvanih ekonomij in prostorov, za olje, ki poganja njihove virtualne monetarne tokove. To niso tujki, to so sestavni deli distopij visoke moderne. Nekaj muh na en mah pa je prepogosto le kamuflaža za našo slabo vest.

Načela subsidiarnosti

Priporočila in direktive tako EU kot Sveta Evrope za izboljšanje politične participacije so polne tovrstnega diskurza o subsidiarnosti, kajti to načelo je »ključno za razumevanje lokalne samouprave v sodobni demokraciji«. Namen tega fragmentarnega ovinkarjenja po ulicah ni zapadanje v filozofijo subsidiarnosti.

Poglejmo si raje preprost resničen primer iz domače prestolnice. Gospo ministrovo moti klopca pred novim stanovanjem, ki ga je dobila v zameno za staro, ker se pač Šumi podira. Morda jo moti pri parkiranju službenega vozila ministrstva, ko gre kupovat nove metle. Klopca je odstranjena. Odgovorni uradniki nekaj mencajo, novinarji pišejo, uredniki prišepnejo 'ne delajte kravala iz tega' in ... karavana gre naprej in psi lulajo, a žal ne ob klopco, ki je ni več.

Kaj lahko storimo? Se sprijaznimo, da pač tako to je in je od nekdanje bilo tako, ker pač nekateri imajo moč, drugi pa smo Hlapci Jerneji. Vendar se najde heroj ulice in napiše: »Rupl, spizdi« in potem še nekdo doda »Mrkaić, ti pa odpujsaj«. Lep primer, kako komunicirati z ulico, čaršijo, prostorom javnosti, ko nam ga jemljejo.

(Čudim se, da se naši modernoplesni gibalci niso povezali in v znak protesta, lahko tudi z metlami kot rekviziti, uprizarjali gibalnega 24/7 dogodka Klopca gospe ministrove.)

Politika

Seveda pa življenje ni le politika, čeprav nas je pokojni Bibič učil, da je vse politika v širšem pomenu. Seveda mislimo tukaj na politiko v ožjem pomenu. Res je, da so ulica in njene vizualne podobe pomemben kazalec, kako gre naši demokraciji. Pri tem seveda ne mislim kakega politično zavednega kmetovalca, ki na svoje bale sena napiše »Janša«, da ti padejo v oči, ko brziš z vlakom mimo, čeprav je tudi tako početje simptomatično za duh časa.

Mislim prej na izjave, ki nam dopovedujejo, da »so vsi enaki«, da »če bi drek bil zlato, bi se reveži rodili brez riti«, da je najboljši sosed predvsem »edini sosed«, da »Svet gre v kurac«. Zeitgeist se voha na ulici, za vogali. Podobe, ki jih pišemo in rišemo. Podobe, ki jih brišejo. Mobilnostni nasvet Ruplu in Mrkaiću je seveda že izginil. Te podobe so naša permanetna (tudi permanentno izginjavajoča) slovenska javna mnenja. Razumevanje teh podob bi moralo postati izziv družboslovja. Tudi podob, ki nam morda niso ljube.

Kje je prostor za dober grafit ali onkraj strokovnjaškega diskurza

Ob tem pa bi lahko nehali biti licemerni »strokovnjaki«, dobra poanta paše na vsak zid, tudi naš, čeprav je bil ob nakupu kvadratni meter 3000 evrov!

Ko začnemo v naših izjavah za medije pod akademsko avreolo cincati, da je to dejansko zanimiv urban pojav ... pa da izraža duha časa, ampak na spomeniško zaščiteneh objektih in novogradnjah pa res ne izgleda lepo in še odstranjevanje in zaščita staneta, smo že prodane duše, ki nas je potegnila vase že prej omenjena kulturna logika. Kam pa naj politično-kritičen državljan nariše smrečice, ki bodo vrnjene RKC, kot na cerkev?

Avtopoetike

Čeprav nam politiki in politike krojijo vsakdanje usode v webrovskih železnih kletkah birokratizirane družbe visoke moderne, so seveda pokvarljivo in minljivo blago. Ob odzivih na njihove nebuloze so še bolj zanimive številne avtopoetike, ki niso politične v tem ping-pong pomenu, čeprav lahko izražajo politična stališča, kot npr. simpatični izstop na ulice Ljubljane naše lezbične scene v obliki angažiranih grafitov nekaj let nazaj.

Te avtopoetike seveda niso vedno inventivne in genialne, so pa del javnosti. Medtem ko smo imeli v vaški gostilni modela, ki je (ponavadi v nirvani alkoholne omame) vedno blebetal isto, imamo zdaj nekoga, ki želi pustiti pečat o svoji prisotnosti na ulicah s svojim tagom, šablono, nalepko.

(Tudi avtopoetika modela pred frančiškansko cerkvijo z njegovimi Madonami v barvni kredi verjetno ni višek Kunta, a je tudi to glas ulice in podjetniške žilice in se, če sem nekoliko piker, v paleti ujema s fasado cerkve.

Tudi tisti upajoči zdravi kmečki fant, ki je na prometni znak pri vasi Jezero, ko brzimo iz Novega mesta v prestolnico, napisal »B. Bodi moja žena«.)

Analitično zanimive pa so onkraj golih likovnih intervencij, ki niso predmet mojih fragmentov, predvsem tiste intervencije na in v fizične lupine urbanosti, ki nam razodevajo življenjsko filozofijo ulice. Recimo dilema glede izbire vina, podana v Vrtni ulici v Ljubljani, ali pa nasvet ljubiteljem štirinožcev iz Barbarige.

Ta spoznanja, ki jih je presejala erozija pozabe, so tista dejanska skrita znanja. Ti fragmenti so gradbeni kamni naših identitet, so pot za razumevanje naših karakterjev. Pa ne le v obliki besede. Tudi barve, podobe, figurce kažejo naše podobe. Avtopoetika uličnih podob, ne glede na način izvedbe, je naš stari ofucani psihoanalitikov kavč. Ponuja nam več odgovorov kot anketomanije. Zahteva pa sestop iz akademskega kabineta in CATI studiov na ulico, saj kot pravi znan refren »ko ne igra za raju i zanemaruje taktiku završit će karieru ...«.

Družboslovec potepuh – za ščepec metodologije

Iz dosedanjih fragmentacij nujno pridemo do vprašanja, kaj narediti. Kako se lotiti tega brstečega bogastva, ki mu je usojeno minevanje tako zaradi zoba časa kot zaradi čistilcev tovrstnih podob. Čas digitalizacije nam je prinesel tudi cenovno dostopna in učinkovita orodja.

Grafit, šablona, nalepka ... je fragment življenja ulice in mi nismo salonski fotografi, obsedeni s piksli in photoshop hokus-pokusom. (Mi v nasprotju z Joecem ne bomo odstranjevali blatnega madeža z nog lipicancev.) Nas ne zanima gostota pik, nas zanimajo pomeni. Tudi mobi-fotkič je zadostno orodje za nabiranje gradiva, a zato, v nasprotju s tisto znano pesmijo, moramo tudi na kolena. Zakaj? Fragment je pogosto skrit, nedostopen in zato tudi tako lep, ko se nam razkrije na pločniku, pod klopco, na cevi inštalacij, rečnem nabrežju, avtocestnem nadvozu/podvozu, pri tleh in nad višino klobukov ...

Če želimo analizirati, kako diha mesto, moramo družboslovci postati potepuhi. Posebne vrste potepuhi. Hkrati žirafe in mravljičice, a predvsem radovedne podgane, hiteče kot želve po ulicah naših mest, trgov, vasi. Tudi vasi se »urbanizirajo« in predmeti naše analize se najdejo tudi na vaških in primestnih zidovih.

(Meni recimo eden najljubših grafitov, ki je nastal v času prvi lokalnih volitev v mladi slovenski državi na zidu gradu Puštal pri Škofji Loki, je sporočal »Puštal do Žirov«.)

Želve moramo ostati tudi, ko prelijemo zbrano gradivo v pomnilnike. Ne hitimo. Ne kategorizirajmo prehitro in prepovršno. Vzemimo si čas za lepote delcev, fragmentov.

Utopična, a nič manj nujna, pa je misel, da bi morali združiti prizadevanja in oblikovati zid vseh zidov, ulico vseh ulic, mesto naših podob, zrcalo našega časa, na katerem bi v digitalizirani obliki na svetovnem spletu shranjevali te modrosti ulic naših mest in vasi ter jih varovali pred

izginotjem. Osebnostno menim, da bi to bil največji uspeh tega našega paberkovanja o ulični umetnosti.

Biti spider je fer

Predolge, premalo ovinkaste ulice postanejo ponavljajoče se dolgočasne. Enako je z besedili. Kaj je besedilo drugega kot ulica besed? Ta fragmentarni zapis bom sklenil tam, kjer sem ga začel, s pajkom. Zakaj je biti spider fer?

Cvet naših družboslovcev nas v Dnevnikovi sobotni prilogi Objektiv uči, da je število oseb, ki jih potrebujemo kot vezne člene, da na primer pridemo do pomembnega Drugega (Janez ta ali on, škof ali papež, velepodjetnik ali tajkun-mafiozo, dama posestnica ali dama počestnica ...), relativno majhno.

(Pustimo ob strani, da za ilustracijo uporabijo primer iz srednjeveških Firenc. Ta matrika je pač priložena enemu od programov za analizo omrežij.)

Ne postavljajo pa si bistvenega vprašanja, kaj ta dostop pomeni, razen morda »ljubim roke milostiva«. Kaj ta dostop rešuje in če sploh kaj?

Demokracija, najboljši od slabih sistemov sobivanja, vstane in pade predvsem na tem, s kako veliko figo v žepu nas sprejemajo in dojemajo, če sploh imajo sposobnost in željo po tej empatičnosti, pomembni Drugi. Sprivatizirani množični mediji, ki so res množični in ne kakšna strankarsko, civilnodružbena, zarotniška in podobna trobila, ki v krogih avtopoezisa prepričujejo že prepričane, seveda omejujejo naš glas. Na primer že z zakonsko določeno pravico do posegov v pisma bralcev. Seveda nam ostane splet in pretežno nebulozna blogosfera, a odkrito, kdo pa bere večino tega razen bratov z bloga.

Lajf in brstenje idej je bil skozi vso zgodovino razvoja civilizacij domena ulice. Duh časa gre res v smeri Virilove informatične nemobilnosti. Mi kiberhendikepiranci v foteljih z roko na miški in virtualni denar strica Skopušnika, ki dromološko pospešuje.

Vendar obstaja tista konradovska antipolitika, politika onkraj teleologije velikega Drugega. To je pajčevina, to smo mi, zanje insekti, mrčes, ki jim je vedno bolj odveč. Mi lahko pletemo mreže in zasedamo ulice in jih delamo za naše. Mi vemo, kako brati ulice in hoditi po njih. Zato je biti spider ne le fer, ampak nuja. Le ulica in mi na njej jim naženemo strah v rit! Pletimo skupaj pajčevine drugačnosti. Podajmo mogoče odgovore na nemogoča vprašanja.

Literatura

HOČEVAR, M. (2000): *Novi urbani trendi: prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede.

JAMESON, F. (1992): *Kulturna logika poznega kapitalizma*. V: Problemi 2/Razprave 5, str. 5–56.

RITZER, G. (1993): *The McDonaldization of society: an investigation into the changing character of contemporary social life*. Newbury Park, Pine Forge Press.